

159.923(082)

0-75

**Особливості
психічного розвитку
особистості
в умовах системних змін
у суспільстві**

Збірник наукових праць

- кладов на Міжнародній научно-практичеській конференції. Апрель 1998 г. – К: Гнозис, 1998.
6. Інноваційне навчання: стратегія і практика \Под. ред., В. Я. Ляудис. – М: МГУ, 1994. – 229с.
7. Климчук В. А. Фактори і показателі розвитку внутрішньої мотивації творчесьтва // Збірник научних трудов Інститута психології ім. Г. С. Костюка АПН України \Под ред. Максименко С. Д. – К.: 2002. – т.4. – ч.5
8. Клег Б. Бич П. Інтенсивний курс по розвитку творчеського мислення, – М: Астрель, 2004. – 392 с.
9. Макаренко Н. Н. Влияние творчеського мислення студентів на рішення нестандартних педагогических проблем. // Збірник научних трудов НПУ ім. М. Драгоманова. – Випуск 23. – 2004.
10. Повакель Н. И. Професіогенез саморегуляції мислення практичеського психолога: Монографія. – К: НПУ ім. М. П. Драгоманова.

Ткаченко О. А.

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ СПРИЙМАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ СТУДЕНТАМИ

Засвоєння як складна інтелектуальна діяльність людини, є змістом учбової діяльності студентів. Всі дослідники, що займалися проблематикою засвоєння (Зимня, Ільєсов, Ітельсон, Крутецький, Леонтьєв, Лєсгафт, Рубінштейн) констатували, по-перше, компонентність та фазність цього процесу; по-друге, розглядали сприймання в якості його неодмінного етапу.

Незалежно від того, що саме треба засвоювати, і в який спосіб організовується цей процес, перш за все, звертаються до органів чуття студентів. Відомо, що ці органи – єдиний шлях до інтелекту людини. В ньому нічого не існує, щоб не пройшло попередньо через органи чуття. Читає студент, або слухає лекцію – перш за все, включаються в роботу його відчуття та сприймання, і тільки потім – запам'ятовування, встановлення асоціацій, осмислювання, творча переробка, тощо. Чи завжди на практиці враховуються особливості цих процесів? Чи завжди викладач намагається створити умови для їх покращення? Чи має він в арсеналі своєї професійної діяльності засоби для цього?

Гострота зору студента, звісно, залежить від морфологічних та функціональних особливостей його зорового аналізатора, досліді-

дження яких лежить поза межами компетенції викладача. Але він мусить володіти певними прийомами впливу на ефективність роботи даного аналізатору.

З цього приводу можуть бути корисними наступні рекомендації:

- гострота зору зростає з підвищенням яркості фону та зростанням контрастності між об'єктами та фоном. Звісно, ми не можемо змінювати колір дошки і біла крейда залишається найбільш вдалою, але це не виключає використання крейди інших кольорів. Підвищення насиченості та яркості особливо досягається при використанні червоного на зеленому, або синього на коричневому;

- у великих аудиторіях таблиці «не працюють», - їх розміру не вистачає для якісного сприйняття змісту тими, хто сидить на великій відстані. Але, за умови зростання вимог до засвоєння великої кількості інформації, неможливо відмовитись від подання останньої у вигляді таблиць. Вихід бачиться у використанні таблиць, а також схем, графіків у вигляді роздаточного матеріалу. Такий спосіб дає можливість не тільки оптимально навантажувати зоровий аналізатор студента, а й зменшити кількість матеріалу для конспектування (таблицю, яка уважно опрацьована під час лекції, потім можна скопіювати);

- щоб визначити розмір букв, якими треба писати на дошці (в см), можна виміряти довжину аудиторії (в кроках) і поділити на 4 - для жінок, або на 3 - для чоловіків;

- за даними американських вчених краще сприймається і запам'ятовується інформація, яка розташована на дошці у правому верхньому куті - їй належить 33 % уваги. Наступним є лівий верхній кут (28 %), правий нижній (23 %) і, нарешті, лівий нижній (16 %).

На даний момент можна констатувати, що основна частина лекційної інформації спирається на аудіальну систему сприйняття студентів. Між тим, перебіг думок у 8-10 разів швидший ніж процес мовлення, крім того через кожні 5-10 секунд мозок «відключається» від прийому інформації на долі секунди. Це вимагає повторення тієї ж інформації різними способами та лексичними засобами [5].

Доведено, що інформація краще сприймається при одночасному впливі візуальний та аудіальний канали. Якщо при сприйнятті на слух людина запам'ятовує 15 % інформації, а при зоровому - 25 %, то при одночасному використанні обох способів людина сприймає до 65 % змісту [Там же]. Звідси витікає важливість ролі

аудіовізуальних засобів навчання. Сьогодні, наприклад, актуально використання портативного комп'ютера та відео проектора для демонстрації відео сюжетів та навіть цілих учбових курсів.

Проблема врахування індивідуальних особливостей сприймання студентами учбової інформації, як і раніше, остається актуальною. Традиційне викладання матеріалу, особливо в вищій школі, переважно, розраховано на аудіалів та візуалів, що до кінестетиків, – то їх потреби часто не враховуються. Найбільш доступний метод, який може виправити цю ситуацію – оперування картками. З карток можуть складатися схеми (наприклад, структура діяльності), за рахунок їх переміщення на дошці (з використанням магнітів) або на парті (наприклад, при поясненні принципу системності в психології, взаємозв'язку та взаємозалежності різних психічних явищ і т.ін.).

Сприймання – активний процес. Ним керує перцептивна установка, яка є складною системою налаштування аналізаторів, мобілізує пам'ять, увагу; залежить від потреб, поставленої мети, висунутої гіпотези, необхідності виконання певних завдань.

Щоб запобігти стихійності, помилковості у формуванні образів необхідно звернути увагу на наступні моменти:

- при експонуванні таблиць, схем, малюнків завжди є бажання скоротити його час до мінімуму, але студенти повинні встигнути роздивитись матеріал і здійснити необхідні мислительські операції: аналіз, порівняння, виділення головного та ін.;

- конспект лекції студента значною мірою є записом його власних думок з приводу того, що говорить викладач. Застосування технічних засобів сьогодні актуально не тільки з боку подачі учбової інформації, а й з боку її фіксування. Наприклад, в наш час може бути рекомендовано використання студентом диктофона паралельно з конспектуванням.

В сучасній світовій культурі основним засобом передачі інформації залишається текст. Надання учбової інформації у вигляді усного (текст лекції) або письмового тексту (тексти підручників, комп'ютерні варіанти текстової інформації) вимагає від студента навичок сприймання на рівні функціонування органів чуття, а й на більш високих рівнях: важливішим за все стає не стільки те, як студент почув слово або побачив знакову систему, а те як зрозумів їхнє значення, сприйняв загальний зміст тексту. Звісно, означений рівень сприймання не можна розглядати незалежно від проті-

кання інших пізнавальних процесів та мотивації, емоційного налаштування, актуалізованого досвіду студента.

Опитування студентів показало, що основні труднощі сприймання тексту лекції обумовлені: невдалою структурою лекції, використанням тяжкої, перевантаженої спеціальною лексикою мови, залученням великої кількості непотрібної інформації і т. ін. На думку студентів, дуже багато залежить і від самого лектора: його тембру голосу, контакту з аудиторією, спрямованістю на використання додаткових каналів сприймання тощо.

Але, з іншого боку, яким би професійним не був викладач, як би досконало не був побудований учбовий текст, якщо студенти не володіють навичками слухання з розумінням, декодування наукової інформації, її присвоєння, то крім звичайної напрути, викликаної інформаційним перевантаженням нічого не вийде.

Серед основних перешкод на шляху становлення навичок слухання з розумінням можна виділити наступні:

по-перше – студенти під час слухання не аналізують текст, що передбачає уточнення змісту того, що потрібно зрозуміти, переформулювання та перефразування, а також виділення смислових опорних пунктів. Вони репродуктивно, без осмислення записують план лекції, конспектуючи один з варіантів визначення не зважають на інші, не звертають уваги на переформулювання та перефразування викладачем окремої тези або ідеї, задовольняючись фіксуванням одного з варіантів;

по-друге – при конспектуванні студенти, особливо на перших курсах, очікують, що викладач буде надиктовувати цілі фрагменти тексту, відчують труднощі при складанні смислової структури фрагменту, не намагаються скласти схему, тим більше не прагнуть в конспекті виділяти загальну структуру тексту лекції, використовують скорочення, які порушують смислову структуру тексту. Окремі студенти взагалі не конспектують, покладаючись на пам'ять;

по-третє – розумінню перешкоджає недостатньо сформований науковий тезаурус, загальний словарний запас та попередній досвід студентів.

В той же час, розумінню сприяють слово, дія, співвідношення слова з наочними образами, приклади, що ілюструють загальні положення: «Розуміння досягається в правильному співвідношенні слова й образу, живих вражень від досліджуваних явищ і в їхньому узагальненні» [1; 9]. Крім того, «важливою умовою розуміння слухать диференціація змісту та смислу» [2; 125].

Доречі, принцип наочності доцільно розглядати не як допоміжний, а як один з основних методичних принципів, коли навчання переслідує практичні цілі. Відомо, що з психологічної точки зору можна говорити про наочність тоді, коли в свідомості мислячої людини є будь-який конкретний образ. Конкретно спостерігати людина може не тільки те, що вона бачить і чує, чи сама робить, а й те, що вона створює в своїй уяві. В останньому випадку говорять про наочність внутрішню (розумову) [3]. Така форма наочності мало вивчається теоретично і не завжди враховується на практиці. Між тим, внутрішня наочність, як вважає І. А. Зимня, є немов би перехідною ланкою від висловлення, побудованого на основі опори, до самостійного, яке здійснюється тим, хто говорить за особистою програмою. Такий вид наочності, в першу чергу, пов'язаний із змістом мисленевої діяльності того, хто говорить. Говорячи повсякденною мовою, студент спрямовує свою увагу на зміст висловлювання, а вже те, як це потрібно сказати, здійснюється на рівні фонового автоматизму. Намагаючись висловити думку в науковому стилі, якого потребує засвоєння наукових знань, студент має додаткові труднощі, оскільки його увага переключається на вибір мовних засобів, складання повідомлення. Ті ж труднощі студент відчуває при сприйманні усного учбового тексту. Основна мета оволодіння науковим стилем мовлення полягає в тому. Щоб операції по вибору мовних засобів, складанню з них повідомлень перевести на рівень фонового автоматизму. Це в свою чергу, сприятиме диференціації змісту та смислу сказаного під час лекції викладачем, що неодмінно призведе до поліпшення розуміння тексту повідомлення.

Намагаючись покращувати сприймання студентами учбової інформації свою активність викладачеві доцільно спрямовувати:

- а) на вдосконалення способів подання інформації;
- б) на формування у студентів прийомів переробки знакової (текстової) інформації.

В першому випадку, звісно, необхідно враховувати зміст (фактичні відомості, поняття, уміння, навички) та форму (життєву або дидактичну; предметну, образну, мовленнєву або символічну) учбового матеріалу, його трудність (зв'язок з наявними у студента досвідом уміннями, знаннями), значимість (гностична, практична, етична, естетична, соціальна, виховна) для студента, відповідність його потребам та інтересам. Викладач повинен дати установку на запам'ятовування матеріалу, бо сприймання інформації без уста-

новки на завчання часто взагалі не дає ніяких знань. Потрібно сприяти осмисленості матеріалу, вдосконалювати його структурність, контролювати чіткість логічних, семантичних, синтаксичних частин, додержуватись принципу послідовності та системності. Необхідно слідкувати за об'ємом матеріалу, його емоційністю – привабливістю, здатністю викликати певні почуття та переживання.

Для вдосконалення тексту лекції можна використовувати наступні прийоми:

- 1) виділення найбільш важливих частин тексту (термінів, основних положень);
- 2) запис нових термінів і понять на дошці;
- 3) використання парафраз;
- 4) наведення прикладів з ціллю збагачення контексту;
- 5) контроль за переживанням «розуміння-нерозуміння»;
- 6) використання додаткових каналів сприймання (наочність);
- 7) налагодження діалогічних стосунків з аудиторією (постійний емоційний контакт, організація зворотного зв'язку, звертання до попереднього досвіду студентів, його актуалізація, пошук у ньому білих плям, когнітивної неузгодженості і т. ін.).

З метою формування у студентів прийомів опрацювання текстового матеріалу можна запропонувати їм виконання наступних практичних завдань (які, до речі, можуть бути об'єднані в спецкурс):

1. Складання схеми етапів засвоєння тексту.
2. Читання тексту за алгоритмом.
3. Виділення в тексті рівнів рефлексивної, теоретичної та фактологічної інформації.
4. Формулювання основної думки повідомлення.
5. Виділення ключових слів тексту.
6. Складання плану тексту.
7. Переказ тексту.
8. Складання блок-схеми тексту.
9. Написання тез.
10. Конспектування тексту.
11. Написання анотації та резюме.
12. Коментування тексту.
13. Самостійне формулювання запитань до тексту.
14. Відповіді на запитання за змістом тексту.
15. Розв'язання задач з психології.

Виконання перерахованих завдань сприятиме формуванню у студентів прийомів опрацювання навчального тексту, формуван-

ню навичок когнітивної переробки інформації, здійснення діалогічної взаємодії з текстом, набуттю умінь фіксувати результати інформаційно-пізнавального та смислового читання.

При розробці зазначеної вище системи навчально-практичних завдань, були враховані виділені Чепелевою Н. В. етапи читання тексту:

- 1) організаційний;
- 2) етап розуміння змісту тексту, виділення його концепту;
- 3) діалогічна взаємодія з текстом;
- 4) оцінка набутої інформації та її використання в діяльності (навчальній, практичній, професійній) [6; 278].

Проходження наведених вище етапів читання передбачає засвоєння студентами таких важливих операцій опрацювання матеріалу, як структурування та переструктурування текстової інформації, смислове групування матеріалу, його стиснення (згортання) та розгортання смислу повідомлення [7].

Підводячи підсумки, хотілось би зазначити, що проблема поліпшення сприймання студентами учбової інформації в наш час остається актуальною. Ця проблема стосується сприймання на всіх його рівнях. В якості основного шляху поліпшення сприймання на вищому рівні бачиться цілеспрямоване формування семіотичних прийомів у студентів педагогічних навчальних закладів, що базується на використанні методологічного и методичного потенціалу семіотичного підходу до навчання, яке повинне призвести до вдосконалення процесу засвоєння нового знання, формуванню функціональної грамотності особистості професіонала.

Список використаних джерел

- 1.Доблаев Л. П. Проблема понимания в советской психологии. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1967. – 66 с.
- 2.Загадка человеческого понимания / В. П. Филатов, А. А. Яковлев. – М.: Политиздат, 1991. – 352 с.
- 3.Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1985.
- 4.Психологічний довідник учителя: в 4 кн., кн. 4. /Упоряд. В. Андрієвська. Наук. Ред. С. Максименка. К.: Главник, 2005. – 96 с.- С. 24.
- 5.Столяренко Л. Д. Основы психологии. – Ростов н /Д: Феникс, 2002. – 672 с.
- 6.Чепелева Н. В. Психология чтения учебной и научной литературы в системе профессиональной подготовки студентов. – Дисс... докт. психол. наук. – 19.00.07. – К., 1992. – 368 с.
- 7.Чепелева Н. В. Психология чтения текста студентами вузів. – К. – Либідь. – 1990. –96 с.